

UOT 341

İNSAN TƏHLÜKƏSİZLİYİ VƏ ONUN KONSEPTUAL ÇƏRÇİVƏSİ

Aygün QURBANOVA*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 24 iyul 2023; çapa qəbul edilmişdir: 25 avqust 2023; online-da çap edilmişdir: 27 sentyabr 2023.

Received: 24th of July, 2023; accepted: 25th of August, 2023; published online: 27th of September, 2023.

Açar sözlər: *qeyri-ənənəvi təhlükələr, insan təhlükəsizliyi, İnsan İnkişafı Hesabatı, BMTİP*

Giriş

İnsan təhlükəsizliyi insan hüququdur, dövlətlərin təhlükəsizliyindən fərqli olaraq, insanların və icmaların təhlükəsizliyinə aiddir. İnsan təhlükəsizliyi qorxudan, ehtiyacdən və ləyaqətsizlikdən azad olmaq kimi təhlükəsiz hissləri ön plana çəkir. Bu, iki əsas sütun üzərində cəmlənmişdir: 1) Münaqişələrin qarşısının alınması və sülhün qurulması üçün insan təhlükəsizliyi yanaşmasının müəyyən edilməsi və təşviq edilməsi; və 2) Belə bir yanaşmanın necə “fəaliyyət göstərə biləcəyini” nümayiş etdirmək və inkişaf etdirmək. İnsan təhlükəsizliyi vasitəsilə təşviq edilən əsas prinsiplər kontekst spesifikliyi, inklüzivlik və çoxtərəfli iştirakdır.

İnsan təhlükəsizliyi konsepsiyası insan inkişafı kimi ideyaların təsiri ilə təhlükə anlayışını genişləndirir və dərinləşdirir. Bu konsepsiya Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı (BMTİP) tərəfindən müəlliflik edilən 1994-cü il İnsan İnkişafı Hesabatının nəşrindən sonra yaranıb və genişləndirilib. Hesabatda iddia edilirdi ki, “əslində təhlükəsizlik anlayışı çox uzun müddətdir ki, dar mənada şərh olunub” və “gündəlik həyatlarında təhlükəsizlik axtaran adi insanların qanuni narahatlıqları unudulubdur”. İnsan təhlükəsizliyi dövlət təhlükəsizliyindən kənara çıxmır onu dəyişdirmir, əksinə onu tamamlayır və əsaslandırır. Buna cavab olaraq, hər şeyi əhatə edən bu ideya təhlükəsizliyin yeddi mərkəzi sütunu daxil olmaqla hazırlanmışdır: iqtisadi, qida, sağlamlıq, ətraf mühit, şəxsi, siyasi və icma.

Beləliklə, təhlükələr ilk növbədə hərbi xarakterli olmaqla, iqtisadi, sosial, ətraf mühit və sağlamlıq problemlərini geniş şəkildə əhatə edəcək şəkildə genişləndirildi. Analitik məqsədlər üçün BMTİP onun dörd əsas xüsusiyyətini ayırd etdi: universaldır, onun komponentləri bir-birindən asılıdır, ən yaxşı şəkildə qarşısının alınması ilə təmin edilir və insan mərkəzlidir. Dövlət təhlükəsizliyin mərkəzi təminatçısı olaraq qalır, lakin dövlət təhlükəsizliyi insanların rifahı üçün kifayət deyil. Hesabatda verilən tərifin genişliyinə və nisbətən konseptual zəifliklərinə baxmayaraq, orada qeyd olunan ümumi göstərişlər akademik araşdırmalar üçün faydalı tramplin təşkil etdi və 1990-cı illərdə beynəlxalq təşkilatların işi heyəti üçün faydalı təşkilatçı konsepsiya olaraq qaldı. İnsan təhlükəsizliyinin yenidən konseptuallaşdırılması alimləri ciddi akademik mübahisəyə cəlb etdi və bəziləri konsepsiyanı ən vacib mahiyyətə qədər daraltmağın tərəfdarı oldu, digərləri isə onun vahid xarakterini qorumaq istədi. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, insan təhlükəsizliyinin dəqiq tərfi ilə bağlı konsensus olmasa da, alimlər bu terminin müəyyən ümumi xüsusiyyətləri barədə həmfikiridirlər. Birincisi, təhlil obyektini milli

* doktorant, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası
e-mail: qurbanova010@gmail.com

dövlət və ya hər hansı digər qrup və ya qurumdan fərqli olaraq fərddir. İkincisi, insan təhlükəsizliyi fiziki zorakılıqdan müdafiəni əhatə edir, lakin ondan daha genişdir. Digər aspektlər qidalanma, su, sağlamlıq xidməti, geyim və sığınacaq kimi həyat üçün zəruri olan əsas vasitələrə çıxışı əhatə edir (9, s. 5).

İnsan təhlükəsizliyi konsepsiyasının formalaşması

İnsan təhlükəsizliyi tam olaraq 1990-cı illərin əvvəllərində siyasət və akademik müzakirələrə daxil oldu. 1990-cı illərdən etibarən, dünya təhlükəsizliyi daha geniş, qeyri-hərbi formada düşünməyə başladı. Təhlükəsizliyin əsas referenti kimi şəxsiyyətə diqqət yetirməklə insan təhlükəsizliyi konsepsiyası ənənəvi dövlət mərkəzli təhlükəsizlik anlayışına qarşı çıxdı. Belə ki, insan təhlükəsizliyi dövlətlərin deyil, fərdlərin təhlükəsizliyini önə çəkdi. Adi insanlar üçün təhlükəsizlik xəstəliklərdən, aclıqdan, cinayətkarlıqdan, sosial münafişlərdən, siyasi repressiyalardan, ekoloji fəlakətlərdən qorunmaq deməkdir. Dünya artıq elə bir yeni eraya daxil olmuşdur ki, təhlükəsizlik konsepsiyasının təbiəti fundamental surətdə dəyişməlidir. Bu gün təhlükəsizlik dedikdə aşağıdakılar başa düşülür:

- Yalnız ərazinin deyil, insanların təhlükəsizliyi;
- Yalnız millətlərin deyil, fərdlərin təhlükəsizliyi;
- Silah yolu ilə deyil, inkişaf yolu ilə təhlükəsizlik;
- Hamının hər yerdə – evində, işində, küçələrdə, icmada, təbiətdə təhlükəsizliyi.

Bu təhlükələr – narkotiklər, xəstəliklər (QİÇS), ətraf mühitin çirklənməsi, terrorizm, insan həyatına qarşı etinasızlıq heç bir milli sərhəd tanımır, istənilən anda dünyanın hər bir yerində öz amansız zərbəsini yetirə bilər (1, s. 1).

BMTİP-in İnsan İnkişafı Hesabatını konseptuallaşdıran mərhum pakistanlı iqtisadçı Məhbub-ul-Haq və bir qrup iqtisadçı olmuşdur. Onlar inkişafa iqtisadi artımın funksiyası kimi baxan ortodoks anlayışdan narazı qalaraq, əvəzində yoxsulluq, savadsızlıq, xəstəliklər, ayrı-seçkilik, siyasi azadlıqların məhdudlaşdırılması və zorakı münaqişə təhlükəsi ilə mübarizə və onların aradan qaldırılması üçün insan bacarıqlarının yaradılmasına yönəlmiş insan inkişafı konsepsiyasını təklif etmişdilər. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramının 1994-cü il İnsan İnkişafı Hesabatında qeyd olunan yeni İnsan Təhlükəsizliyi konsepsiyasında qeyd edilmişdir: "Təhlükəsizliyi ərazilərlə deyil insanlarla, silahlarla deyil, inkişaf ilə eyniləşdirir. O, İnsan Təhlükəsizliyi ilə bağlı həm milli, həm də global problemləri araşdırır. İnsan təhlükəsizliyi konsepsiyası bütün şəxslərin ləyaqət və hüquqların subyektləri olduğunun tanınmasına əsaslanır. Bu konsepsiyada İnsan təhlükəsizliyi, əsasən, aşağıdakı meyarlara əsaslanır:

1. İqtisadi təhlükəsizlik – bura təminatlı əsas gəlir daxildir.
2. Ərzaq təhlükəsizliyi – əsas qidaya fiziki və iqtisadi çıxış daxildir.
3. Sağlamlıq təhlükəsizliyi – bura xəstəliklərdən və qeyri-sağlam həyat tərzindən qorunmaq daxildir.
4. Ekoloji təhlükəsizlik – bu, insan tərəfindən törədilən təsirlərdən qorunmağı nəzərdə tutur.
5. Şəxsi təhlükəsizlik – söhbət fiziki zorakılığın bütün formalarından müdafiədən gedir.
6. İcma təhlükəsizliyi – ənənəvi şəxsiyyətlərin və dəyərlərin qorunması nəzərdə tutulur.
7. Siyasi təhlükəsizlik – hüquq və azadlıqların mövcudluğuna, tiranlıqdan və ya hökumətdən sui-istifadə edən insanlardan müdafiəyə əsaslanır.

İnsan təhlükəsizliyinin iki əsas aspekti olduğunu söyləmək olar. Bu, birincisi, aclıq, xəstəlik və repressiya kimi xroniki təhlükələrdən azad olmaq deməkdir. İkincisi, istər evdə, istər işdə, istərsə də icmada gündəlik həyatda qəfil baş verən təhlükələrdən qorunmaq

deməkdir. İnsan təhlükəsizliyi silahlarla bağlı deyil. Bu, insan ləyaqəti ilə bağlı narahatlıqdır. Bu ölməyən uşaq, yayılmayan xəstəlik, partlamayan etnik gərginlik, susdurulmayan fikir ayrılığı, əzilməmiş insan ruhu deməkdir (11, s. 1).

İnsan təhlükəsizliyinə hədələr

Şiddətli münaqişələr, xüsusən də dövlətdaxili xarakter daşıyan münaqişələr geniş miqyaslı və dağıdıcı təsirinə görə insan təhlükəsizliyi üçün əsas təhlükədir. Münaqişə və əhalinin yerdəyişməsi biomüxtəlifliyin bolluğunu və paylanmasını da dəyişir, həmçinin, çoxlu sayda meşələrin qırılması ilə nəticələnmə bilər. Münaqişənin yaratdığı bu amillər insan təhlükəsizliyinə birbaşa hədədir. Sağlamlığın təşviqi və qorunması davamlı iqtisadi və sosial inkişaf insanların rifahının təmin edilməsi üçün vacibdir. İnsanların böyüdüüyü, yaşadığı, işlədiyi və yaşlandığı şərait onların həyat və ölüm keyfiyyətinə güclü təsir göstərir. Təhsil, mənzil, qida və məşğulluq, ölkənin ətraf mühitinin standartları kimi sağlamlığa təsir göstərir. Təbliğ, profilaktika, müalicə və rehabilitasiya daxil olmaqla, səhiyyə xidmətlərindən vaxtında istifadə edə bilmək də vacibdir. ÜST-ə görə, ölümlə bağlı aparıcı qlobal risklər (infeksion xəstəliklərdən başqa) yüksək qan təzyiqi, tütündən istifadə, yüksək şəkər, fiziki fəaliyyətsizlik, artıq çəki və piylənmə olmuşdur (2).

Yararlı torpaqların azalması, suyun çirkənməsi və ərzaq çatışmazlığı insan təhlükəsizliyi problemini kəskinləşdirə bilər. Su çatışmazlığı inkişaf etməkdə olan ölkələrin əsas problemi. İcməli suyun, normalara cavab verən sanitariya şəraitinin olmaması və çirkləndirən hava şəraiti insanların sağlamlıqlarının itirilməsinə səbəb olan ciddi ekoloji səbəbdir. Ümumiyyətlə, qlobal səviyyədə ətraf mühitin pisləşməsinə səbəb olanlar varlı təbəqədir, çünki, yoxsulların istehlak səviyyəsi aşağıdır. Aclıq artmaqdadır, 2020-ci ildə təxminən 800 milyon insana çatır və 2019-cu ildən əvvəl yaranmış, lakin 2020 və 2021-ci illərdə pandemiya tərəfindən gücləndirilmiş sosial-iqtisadi və ekoloji təsirlərin nəticəsidir ki, hazırda təxminən 2,4 milyard insan qida çatışmazlığından əziyyət çəkir. İqlim dəyişikliyi insanların həyatı əsasına təsir etməyə davam edəcək. Əsrin sonuna qədər yüksək temperatur nəticəsində dünya üzrə təxminən 40 milyon insan, əsasən də, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ölə bilər. Münaqişənin təsirinə məruz qalan insanların sayı rekord həddə çatır: bu gün təxminən 1,2 milyard insan münaqişənin təsir etdiyi ərazilərdə yaşayır. Bir çox silahlı münaqişələr insanların həyatına və rifahına dolayı təsir göstərir. İnsan təhlükəsizliyi həm də əmək yolu ilə qazanılan gəlirlərin təhlükəsizliyi ilə bağlıdır. İş yerinin itirilməsi ilə yaranan iqtisadi təhlükəsizlik problemləri siyasi gərginlik və ictimai təhlükəsizlik problemlərini yaradan vacib amildir. Cəmiyyətin iqtisadi inkişafı və iqtisadi artımı, əhalinin həyat şəraitini əhatə edən çoxölçülü bir prosesdir. Ölkənin inkişaf tempi və gələcək perspektivləri onun iqtisadiyyatında baş verən proseslər və struktur dəyişiklikləri ilə sıx əlaqədədir.

İnsan təhlükəsizliyinin sahələri bir-biri ilə sıx əlaqəlidir. Dünya əhalisi daha da mobilləşdikcə və iqtisadi qarşılıqlı asılılığını artırdıqca qlobal sağlamlıq təhlükəsi artır və milli sərhədlərdə ənənəvi müdafiələr xəstəliklərin yayılmasının qarşısını almaq çətinləşir. 2019-cu ilin dekabr ayından etibarən dünya müasir tarixin ən travmatik qlobal hadisələrindən birini yaşadı – koronavirus (COVID-19) pandemiyası ortaya çıxdı. Pandemiya təkcə sağlamlığımıza zərər vurmaqla, bizə birbaşa təsir etmədi, o, həm də cəmiyyətimizin fəaliyyət strukturunun müxtəlif sahələrində, həmçinin səhiyyə sisteminin çoxsaylı nöqsanlarını və zəif cəhətlərini ifşa etdi (10, s.1).

Qısacası, bəşəriyyət dünyanı getdikcə daha təhlükəli və etibarsız məkana çevirir. Məqalənin töhfəsi yeni reallığı əks etdirmək üçün insan təhlükəsizliyi konsepsiyasını yeniləməkdir. Bu, 2030 Dayanıqlı İnkişaf Gündəliyində əks olunduğu kimi, fərdlərin və icmaların təhlükəsizliyini nəzərə almaqdan kənara çıxaraq, həmçinin insanlar arasında,

insanlar və planet arasında qarşılıqlı asılılığı nəzərə almaq deməkdir. Dünyadakı insanların əksəriyyəti özlərini təhlükəsiz hiss etmir: qlobal səviyyədə hər 7 nəfərdən 1-i özünü nisbətən təhlükəsiz hiss edir. Beləliklə, qlobal əhalinin yarısından çoxu çox yüksək insan etibarsızlığından təsirləndiyini hiss edir (11).

İnsan Təhlükəsizliyi dövlət təhlükəsizliyini tamamlayır, insan inkişafını sürətləndirir və insan hüquqlarını artırır. Bəşəriyyət son iki əsrdə sülhün, demokratiyanın, insan haqlarının, iqtisadi inkişafın və sosial bərabərliyin inkişafı sahəsində diqqətəlayiq irəliləyişlər əldə edib. İnsan münasibətlərinin təkamülü fiziki zorakılığın, müharibənin və işğalın beynəlxalq münasibətlərin əsas forması olduğu dövrdən çox irəliləmişdir. Sülh və təhlükəsizlik bütövlükdə cəmiyyətin əsas atributlarıdır. Onlara yalnız bütün formalarda – siyasi, hərbi, iqtisadi, sosial, mədəni və ekoloji – zorakılıq və disharmoniyanın köklərinə toxunan hərtərəfli, inteqrasiya olunmuş yanaşma ilə nail olmaq olar. Bu, beynəlxalq təsisatların köklü demokratikləşməsini, effektiv qlobal hüquqi prosesin qurulmasını, milli suverenliyin köhnəlmiş konsepsiyalarından imtınanı, qlobal təhlükələrin tənzimlənməsini, əsas məşğulluq və iqtisadi təhlükəsizlik hüququnun tanınmasını və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində mühüm rolun həyata keçirilməsini tələb edir (6, s. 48).

İnsan təhlükəsizliyi bir sıra hökumətlərin siyasət diskursuna daxil olmuşdur. Əsas nümunələr 1990-cı illərdə və 2000-ci illərin əvvəllərində Kanada və Yaponiyadır. Hər biri konsepsiyanın bir qədər fərqli tərifini təqdim etdi və onun tətbiqini fərdi maraqlarına uyğunlaşdırdı. Yaponiya hökuməti insan təhlükəsizliyinin hərtərəfli anlayışına qoşuldu – bu, yaşamaq, gündəlik həyat və insan ləyaqətinə təhlükə yaradan bütün aspektləri əhatə edir. 1998-ci ildə Kanada və Norveç arasında ikitərəfli razılaşmanın nəticəsi olaraq, insan təhlükəsizliyi gündəmini beynəlxalq səviyyədə institusionalaşdırmaq cəhdi İnsan Təhlükəsizliyi Şəbəkəsini yaratdı; daha 13 ölkə və bir müşahidəçi daha sonra təşəbbüsə qoşulub. Bu hökumətlərarası forum daha humanist bir dünya yaratmaq məqsədi ilə insan təhlükəsizliyi gündəmini irəli aparmaq üçün yaradılmışdır. Bununla belə, çox az dövlət bu yanaşmanı qəbul etdi və ondan daxili və xarici siyasətləri üçün istinad kimi istifadə etdi (11).

"İnsan təhlükəsizliyi" konsepsiyasını insan azadlığına əsaslanan, lazımi ehtiyacları (sosial hüquqlar) yerinə yetirən və inkişafına (iqtisadi hüquqları), insan mənsəyinə hörmət edən kimi izah etmək olar. Təhlükəsizliyi təmin etmək üçün lazım olan şərtlər təkcə güclü ordu deyil, sosial tərəqqi və yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılmasıdır. "İnsan hüquqları" ideyası hüquqi mahiyyət daşıyır, insan təhlükəsizliyi anlayışı isə əsasən insanların mövcud ehtiyaclarını ödəməyə yönəlmiş pragmatik həllərin həyata keçirilməsinə yönəlmişdir (9, s. 56-57).

İnsan təhlükəsizliyi konsepsiyasında olduğu kimi, insan inkişafı ilə insan hüquqları arasında çox sıx və üzvi əlaqə mövcuddur. Hər iki paradigma insan azadlığının təşviqinə çalışır və hər iki sahə bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə əlaqələndirilir: insan inkişafı strategiyaları insan hüquqlarının düzgün müdafiəsi ilə icra olunmalıdır (2).

Fərdi, milli və beynəlxalq təhlükəsizlik arasındakı əlaqə olduqca sadə bir şəkildə ifadə edilə bilər. Fərdi təhlükəsizlik milli təhlükəsizliyin təməli olmalıdır və fərdi təhlükəsizliyə söykənən milli təhlükəsizlik beynəlxalq təhlükəsizliyin əsasını təşkil etməlidir. Milli təhlükəsizlik və beynəlxalq təhlükəsizlik, insan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına hörmət, həmçinin fərdi təhlükəsizliyə hörmət olmadan təmin edilə bilməz. İlk öncə onu qeyd edək ki, insan hüquqları pozulan yerdə insan təhlükəsizliyindən danışmaq olmaz. İkincisi, əsas iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların, həmçinin mülki və siyasi hüquqların həyata keçirilməsində əsas məqsədləri olan inkişaf strategiyaları insanların həyatında inkişafa aparan ən yaxşı perspektivlərə malikdir: insan yönümlü inkişaf və insan təhlükəsizliyi. Üçüncüsü, insan hüquqlarına hörmət idarəetmədə səmərəlilik və effektivlik tələbidir. Sadə şəkildə desək, inkişaf azadlığı olmayan yerdə bir xəyaldır. Dördüncüsü,

beynəlxalq insan hüquqları qanununun əsasını təşkil edən ayrı-seçkilik etməmək prinsipi, mövcud mənbələr səviyyəsi çərçivəsində daha ədalətli cəmiyyətlər üçün səy göstərməyə imkan verir (10).

Nəticə

Beləliklə, insan təhlükəsizliyi insan həyatına və ləyaqətinə aid bir məsələdir. İnsan təhlükəsizliyi konsepsiyası belə nəticələrdən biridir. İnsan təhlükəsizliyi yanaşması Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən daha əhatəli və qabaqlayıcı reaksiyaları dəstəkləyən, sektorlar arasında kəsişməni, kontekstlə əlaqəli həlləri inkişaf etdirən və qorxu, ehtiyac və ləyaqətsizlikdən azad bir dünyanı təşviq etməyə kömək etmək üçün əməkdaşlığı qəbul edən, sübut edilmiş analitik və planlaşdırma çərçivəsidir. İnsan təhlükəsizliyi Birləşmiş Millətlər Təşkilatı sistemi, hökumətlər, özəl sektor, vətəndaş cəmiyyəti və yerli icmalardan olan geniş spektrli aktorların təcrübə və resurslarını bir araya gətirir. O, zəifliklərin əsas səbəblərini araşdırır, diqqəti yaranan risklərə yönəldir və erkən fəaliyyətə diqqət yetirir. O, möhkəmlik yaratmaq üçün yerli imkanları gücləndirir və sosial birliyi gücləndirən insan hüquqlarına və ləyaqətinə hörməti inkişaf etdirən həlləri təşviq edir. Beləliklə, zaman keçdikcə həm qlobal miqyasda baş verən davamlı geosiyasi və iqtisadi proseslər, həm də inkişafa dair düşüncənin dinamik dəyişməsi fonunda insan təhlükəsizliyi daim kiçildilən, hətta nəzərə alınmayan insanı bir daha ön plana çəkir, inkişafa doğru atılan bütün addımların məhz onun naminə edildiyini təkrar yada salır (11, s. 139).

ƏDƏBİYYAT

1. Müasir dövrdə insan amilinin təhlükəsizliyi, 2019. (<https://idealmatrix.ru/conspectus/es/lectons/008.pdf>)
2. Vəzirova A, Şirinova A, Eşonov B. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı, İnsan İnkişafı, Bakı, BMT, 2014.
3. Bellamy P., Gehrmann R. Threats to Human Security, Human Security in World Affairs: Problems And Opportunities (2nd Edition), BCcampus & University of Northern British Columbia, September 2020, p.675 (<https://opentextbc.ca/humansecurity/chapter/threats-human-security/>)
4. Gierszewski J. Personal security within The Human Security Paradigm, Pomeranian University in Słupsk, Poland, 2018.
5. Gregoratti C. "Human security". Encyclopedia Britannica, 14 Dec. 2018. (<https://www.britannica.com/topic/human-security>)
6. Jacobs G. Integrated Approach to Peace & Human Security in the 21st Century, Dubrovnik, Croatia, Inter-University Centre, October 2016.
7. Johns L. A Critical Evaluation of the Concept of Human Security, University of Kent, Canterbury, March 2014.
8. Martin M, Owen T. Routledge Handbook of Human Security, USA, New York, Routledge, 2014.
9. Mhadeen B. West Asia-North Africa Institute, Amman, Jordan, WANA Institute and Friedrich-Ebert-Stiftung, September 2018.
10. Ramcharan B. Human rights and human security, Netherlands, Martinus Nijhoff publishers, 2022, p.243 (https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/UNIDIR_pdf-art2018.pdf)
11. Stanislaw P. Stawicki, Thomas J. Papadimos, Sagar C. Galwanker, Ricardo Izurieta, Andrew C. Miller and Michael S. Firstenberg, Introductory Chapter: International Health Security in the Era of Covid-19, IntechOpen, November 17, 2021.
12. UNDP, New threats to human security in the Anthropocene: Demanding greater solidarity, Special Report 2022, United Nations Development Programme 1 UN Plaza, New York, NY 10017 USA, February D).

(<https://www.undp.org/somalia/publications/new-threats-human-security-anthropocene-demanding-greater-solidarity>)

Резюме

Айгюн Гурбанова

Безопасность человека и ее концептуальные основы

Безопасность человека означает жизнь без нищеты и страха. Традиционно безопасность, понимаемая как отсутствие страха перед угрозой основным ценностям, рассматривалась как приоритетная обязанность правительств. Во время «холодной войны» безопасность в основном означала государственную безопасность, которая в основном определялась в военных терминах. Целью политики безопасности была защита территориальной целостности и политический суверенитет государства. Потребность в более ориентированном на человека подходе к безопасности возникла в начале 1990-х годов. В статье показано, что концепция безопасности человека в качестве нормативного ориентира достигла определенного успеха на международном уровне и отражает более широкий сдвиг в сторону, ориентированных на человека концепций безопасности. Эта концепция возникла и расширилась после публикации «Доклада о развитии человеческого потенциала» за 1994 год (Программа развития Организации Объединенных Наций (ПРООН)). Развитие концепции безопасности человека обусловлено необходимостью лучше реагировать на потребности людей в сложном мире. Она подчеркивает, что выживание средства к существованию и достоинство людей являются фундаментальной основой национального, регионального и международного мира и развития. Безопасность человека объединяет опыт и ресурсы широкого круга участников из системы Организации Объединенных Наций, правительств, частного сектора, гражданского общества и местных сообществ. Эта концепция предлагает практическую основу для предотвращения, смягчения последствий и реагирования на сложные вызовы и их многоплановые последствия, а также для разработки комплексной политики и программ, ориентированных на человека. Безопасность человека дополняет государственную безопасность, ускоряет человеческое развитие и расширяет права человека. Таким образом, безопасность человека является вопросом человеческой жизни и достоинства. Концепция безопасности человека является одним из таких результатов. Цель статьи заключается в обновлении концепции безопасности человека с учетом новой реальности.

Ключевые слова: *нетрадиционные угрозы, безопасность, Доклад о человеческом развитии, ПРООН*

Summary

Aygun Gurbanova

Human Security and its Conceptual Framework

Human security means living free from poverty, fear and dignity. Traditionally security, understood as the absence of fear from threats to core values, has been seen as the priority obligation of state governments. During the Cold War security mainly meant state security, which was largely defined in military terms. The purpose of a security policy was to defend the territorial integrity and political sovereignty of the state. The need of a more human-centred approach to security was driven in the beginning of the 1990s. The article shows that the concept of human security as a normative reference point has achieved some success at the international level and reflects a broader shift towards human-centred concepts of security. This concept originated and expanded after the publication of the 1994 Human Development Report authored by the United Nations Development Program (UNDP). The development of human security concept arises from the urgency to better respond to the needs of people in a complex world. Human security emphasizes that the survival, livelihood and dignity of human beings is the fundamental basis of national, regional and international peace and development. Human security brings together the expertise and resources of a wide range of actors from the United Nations system, governments, the private sector, civil society and local communities. This concept offers a practical framework for preventing, mitigating and responding to complex challenges and their multidimensional impacts, as well as for developing people-centred, comprehensive policies and programmes. Human Security complements state security accelerates human development and enhances human rights. Thus, human security is a matter of human life and dignity. The concept of human security is one such outcome. The contribution of this article is to update the concept of human security to reflect the new reality.

Key words: *non-traditional threats, human security, Human Development Report, UNDP*

Redaksiya heyətinin üzvü s.e.d., prof. Məmmədov Hikmət Baba oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.